

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Tartalom

TANULMÁNYOK.....	2
Csesznokné Kukucska Katalin: Adalékok az egri prostituáltak egészségügyi és életkorviszonyaihoz a XIX. század II. felében dr. Glósz Kálmán városi tiszti orvos beadványa alapján.....	2
Gortva János: A városi funkciók vizsgálata Pásztó nagyközség esetében	16
Mészáros Ádám: Az 1873-as kolerajárvány és a váltóláz problematikája Romhányban	31
IMPRESSZUM.....	39

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

TANULMÁNYOK

Csesznokné Kukucska Katalin: Adalékok az egri prostituáltak egészségügyi és életkorviszonyaihoz a XIX. század II. felében dr. Glósz Kálmán városi tiszti orvos beadványa alapján

A Heves vármegyei alispáni iratok tanulmányozása közben talákoztam dr. Glósz Kálmán tiszti alorvosnak az 1891-es beadványával, melyet Eger város tanácsához nyújtott be, a város prostitúciója tárgyában. Glósz Kálmán munkássága rendkívül jelentős Eger városának és közegészségügyének történetében. Az 1863-ban született orvos szülővárosa, Eger közegészségügyének fejlesztésére szentelte egész életét. Az egyetem elvégzése után 5 évig Budapesten dolgozott, de 1891-ben hazatért, hogy Eger városának alorvosa legyen. Ettől kezdve számtalan nagyon fontos kezdeményezése volt a város közegészségügyi viszonyainak javítása érdekében. Javaslatot dolgozott ki például az egri fürdőkultúra felvirágoztatására és a város csatornahálózatának kiépítésére is, illetve ő volt a település első mentőparancsnoka is.¹ Munkássága és gondolatai tehát megkerülhetetlenek, ha valaki a város közegészségügyének történetét kutatja a XIX. század második felében, illetve a XX. század első évtizedeiben. Éppen ezért különösen fontosnak tartottam a beadvány áttekintését.

Meglepett a tiszti orvos beadványa, mely súlyos adatokat és megállapításokat tár elénk a kéjnékről. Különösen meglepő ez, mivel a város a katolikus vallás legfontosabb helye volt a régióban. Horváth László munkájában is találkozhatunk ezzel a gondolattal: „*Eger jelentős egyházi központ volt a múltban is, amihez társult a meglehetősen szigorú erkölcsi szemlélet, a*

---

¹ Dr. Glósz Kálmán életéről részletes adatokat lásd dr. Vértes László Dr. Glósz Kálmán, Eger első mentőparancsnoka, Gárdonyi Géza barátja, orvosa című áttekintő munkájában.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

konzervatívabb városi légkör. [...] leginkább egyházi személyek tiltakoznak a városban folyó »erkölcsi szabadosság« ellen”.²

Ezek a tiltakozások nem magát a tényt és annak jelenlétét ostromozták – ugyanis a prostitúció nem új jelenség, hiszen már az ókorban is utalások vannak a meglétére – csupán a helyszíneket nem tartották ildomosnak.

„A XVIII. század végén Egerben is megtaláljuk a kéjelgés helyszíneit. A kocsmák, fogadók, fürdők, kávéházak és maga a nyílt utca volt színtér. Erre vonatkozólag már levéltári források is vannak. Az egyre növekvő város, az élénkebb átmenő forgalom, a kereskedelmi élet is kiváltja a prostitúció felfutását. Eger a múlt században nemcsak a vármegyei életnek, de a térség kereskedelmének, kézművesiparának is központja. Számos »vendégváró« hely üzemelt, telve a birodalom minden részéből idesereglett iparosokkal, kereskedőkkel, utazókkal, katonákkal, vásároló parasztokkal.”³

A prostitúciót a nagyarányú terjedése miatt szerették volna átlátható mederbe terelni, ezért kezdeményezték a bordélyházak létrehozását. Ez azért is volt fontos, mert itt a nőket kötelezték a heti orvosi vizsgálatra, hiszen a bujakór (szifilisz) egyre jobban terjedt. Fontos közegészségügyi kérdés a betegek ellátása és a lehetőség szerinti gyógyítása. Glósz Kálmán azt írja felterjesztésében *„Ehhez anyagot az egri alapítványi női kórház bujakóros osztályának »Naplójából« és a rendőri »Kéjnök törzskönyvéből« merítettem.”⁴*

---

² Horváth László: Adatok az egri prostitúció történetéről. Eger Archivum 1996/14. 169. o.

³ Uo. 169-170. o.

⁴ dr. Glósz Kálmán tiszti alorvosnak 21. sz. beadványa Eger város Tekintetes tanácsához, 1892.május 30. HML 404/a I. 127/90.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

1. táblázat: Az alapítványi női kórház bujakóros osztályán ápolat bujakóros nők évenkénti kimutatása 1858-1890-ig⁵

Évszám	Ápolat nők száma
1858	9
1859	45
1860	15
1861	18
1862	25
1863	15
1864	19
1865	30
1866	23
1867	57
1868	33
1869	38
1870	32
1871	32
1872	29
1873	15
1874	24
1875	55

---

⁵ dr. Glósz Kálmán: i.m.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

1876	44
1877	36
1878	57
1879	68
1880	48
1881	29
1882	36
1883	51
1884	51
1885	48
1886	54
1887	63
1888	67
1889	82
1890	
Összesen	1245
Évi átlag	39

A táblázat adataiból világosan kiderül, hogy 1858-tól 1890-ig 1245 nő került kórházba a betegség következtében. Ők mindannyian prostituáltak voltak, vagy nyilvánosan bordélyházakban, vagy titokban üzték a kéjelgést. Az előbbi csoporthoz tartozókat orvos vizsgálta meg, és ha a betegség jeleit tapasztalta náluk, azonnal kórházba küldte. Az utóbbi

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

csoportba tartoztak, akik cselédek, csavargók, toloncnők, akiket rendőrök tartóztattak le, s betegnek találtak, szintén kórházba kerültek altesti betegség miatt.

A táblázat adatai alapján 1858-ban volt a legkevesebb megbetegedés – 9 fő, a legtöbb 1889-ben – 82 fő volt, vagyis majdnem a tízszeresére nőtt. A táblázatból az is kitűnik, hogy az utolsó 10 évben növekszik a beteg nők száma. 1859-ben nagyon magas lesz – 45 fő, 1867-ben pedig 57 fő lesz a betegek száma. Elgondolkodtató, hogy mi okozza a folytonos emelkedést? Sajnos a válasz nagyon kézenfekvő, oka a nagymértékű elszegényedés, hiszen a városban a filoxéra pusztítása óta a lakosság nagy része megélhetés nélkül maradt, mivel Egernek fő megélhetését a szőlő jelentette. Az 1879-es évben is nagyon magas a prostitúció Egerben, ezt az árvízzel lehet magyarázni, hiszen nagyon nagy pusztítást végzett a kiáradt víz, sokan fedél nélkül maradtak, és mindenük odaveszett, vagyis a természeti katasztrófák is növelték a bujakórban megbetegedett nők számát, akik a szegénység által rákényszerültek testük áruba bocsátására.

2. táblázat: A prostituált beteg nők kora 10 évenkénti időszakonként⁶

Évszám	1858- 1860	1860- 1870	1870- 1880	1880- 1890	1858- 1890
7	-	-	-	1	1
11	1	-	1	1	3
12	-	-	2	-	2
13	-	2	-	3	5
14	-	4	3	8	15
15	2	2	9	12	25
16	2	18	35	30	85

⁶ dr. Glósz Kálmán: i.m.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

17	8	31	50	57	146
18	12	35	79	61	187
19	8	40	62	73	183
20	3	50	65	77	195
21	3	14	16	35	68
22	3	19	16	32	70
23	4	8	9	24	45
24	3	13	21	18	55
25	-	11	2	23	36
26	3	10	7	25	45
27	1	4	-	13	18
28	1	4	6	7	18
29	-	-	-	6	6
30	-	4	3	7	14
31	-	-	-	1	1
32	-	-	2	3	5
33	-	1	-	2	3
34	-	-	1	-	1
35	-	1	-	1	2
36	-	1	-	3	4
37	-	-	-	-	-
38	-	1	-	-	1
39	-	-	-	-	-
40	-	-	-	2	2

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

41	-	-	-	3	3
42	-	-	-	1	1
Összesen	54	273	389	529	1245

3. táblázat: A 2. számú tábla összesítése

Évszám	1858- 1860	1860- 1870	1870- 1880	1880- 1890	1858- 1890
7	-	-	-	1	1
11	1	-	1	1	3
12	-	-	2	-	2
13	-	2	-	3	5
14	-	4	3	8	15
15	2	2	9	12	25
16	2	18	35	30	85
Összesen n	5	26	50	55	136

Az összesített táblázat alapján elmondható, hogy az első adatolható, 1858-60 közötti időszakban 5 beteget regisztráltak, az első teljes évtizedes periódusban, 1860 és 1870 között már 50 főt, és 1880-90-ben kétszeresére ugrik meg a bujakóros nők száma. Magas a 17 éven aluliak száma, ami nagyon elszomorító, hiszen a jelentésből ki tudjuk olvasni: 7, 11 és 12 éveseket is megtalálunk a prostituált betegek között. „A 17 éven aluli prostituált nők jobbára egriek, a földműves és kisiparosok családjából kerültek ki és alig egy-kettő kivételével mindannyian titkos prostitúciót űztek. Hogy a 17 éven aluli prostituált betegnők évről-évre szaporodnak, míg abból is kitűnik, hogy 1876 óta, illetve a közegészségügy rendezése óta,

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

*tehát midőn szabályrendeletbe jött, hogy 17 éven aluli leányt nyilvános prostitutiora alkalmazni nem lehet – mind ennek dacára számuk 1876 óta 10-vel több.*⁷ Ez azért különösen elszomorító, mert a magyar büntető törvénykönyv kimondta, hogy azt a férfit, aki 14 év alatti lánnyal létesít szexuális kapcsolatot, akár 5 éves fogházbüntetésre is ítélik. A bevezetőben is említettem dr. Glósz Kálmán leírása alapján, hogy a beteg nőket kórházban gyógyították. A kórházi ápolásra szorult betegek közül Egerben az Irgalmasok, Alapítványi női kórházban, valamint a fegyenc és katonai kórházakban ápolták a fertőzötteket. Az Alapítványi női kórházat Komáromy János egri kanonok alapította, „*melyet 1842-ben Kovács János egri születésű, nemeslelkű emberbarát elszegényedett honfiainak részére egy általa alapított női kórházzal bővített, mely 1858. évi augusztus hó 20-án az irgalmas nénikék kezelésére bízott. A betegápolást az irgalmasnénék teljesítik.*”⁸ Ebben a kórházban fizetés nélkül csak az egrieket ápolták, ha esetleg volt üres ágy, akkor más megyéből valókat is felvettek, ezeknek a nőknek napi 40 krajcárt kellett fizetni az ellátásért. 1864 és 1867 között 130 főt gyógyítottak a kórral.

A másik Egerben található fontos kórház az egri irgalmas szerzet kórháza, melynek alapítója gróf Erdődy Gábor püspök volt. A kórház alapítására vonatkozó okiratot 1727. május 27-én adta ki III. Károly. „*A nagylelkű alapító a kolostor kiépüléséig nemcsak a szerzeteseket fogadta saját palotájába, hanem ott 4 ágyra egy kisszerű kórodát is állítatott, ellátva a szükséghez mért gyógyszerrel.*”⁹ Szerencsére voltak gazdag adományozók, akik felajánlásaikkal lehetővé tették, hogy 1731-re már 13 betegágygal rendelkeztek az irgalmas rendiek. A kórházban 1863 és 1867 között 161 szifiliszben szenvedő beteget ápoltak. Az egri

---

⁷ dr. Glósz Kálmán: i.m.

⁸ Montedégói Albert Ferenc: Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leírása. Eger, 1868. 266. o.

⁹ Montedégói Albert Ferenc: i.m. 270. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

katonai kórházban 1867 és 1868 között megfordult betegek között 381 bujasenv-ben szenvedő fordult meg. Végül meg kell említeni a Megyeházi fegyencórházat, ahol az 1866 és 1867 között fogvatartottak közül bujafekélyben 5 beteget ápoltak.

A bujakór inkább a városban lakók között terjed jobban, sajnos nagyon elhanyagolják, és már szinte a legvégső stádiumban mutatja meg magát orvosnak. Sokan a csontjaik fájdalma és a bőrsebek miatt úgy gondolják, hogy köszvényük van. Mivel orvosi segítséget nem vesznek igénybe, így kuruzslókhoz fordulnak, a sót, paprikát elhagyják ételleikből, és római gyökérből készítenek főzetet és azt isszák. Hatásosabb gyógymódnak tartják a füstölést, amikor is a kádban ülő, és betakart beteg alatt ként és higanyt gyújtanak meg. A higany a legnagyobb ellenszere a bujakórnak, és három-négyszeri füstölés javulást hoz, de sajnos nem gyógyulást, és beláthatatlan testi roncsolást okoz a két szer.

A tisztii alorvos összeállítása alapján megállapítható, hogy a beteg kéjnők születési hely szerint Eger város, Heves, Borsod, Gómör, Pest megyéből származnak 1858-1890 között. Egri születésű 371 betegnő, Heves megyei 260, Borsod megyei 218, Gómör megyei 66, Pest megyei 43 fő. A szomszédos megyékből nagyon sok nő jön Heves megyébe cselédnek, napszámosnak. sok olyat is alkalmaztak, akik a Felvidékről jöttek kisgyermek mellé, mivel német ajkúak voltak. Ha Glósz Kálmán kimutatását, számadatait megvizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy Heves megyéből való a legtöbb 32 év alatti betegnő, szám szerint 631, a többi megyéből 614 fő volt. Ami még elszomorítóbb, hogy 1858-ban 1, 1890-ben már 5, 1858-1890 között 11 fő volt a 14 év alatti kéjnők száma hivatalosan, akiket kórházban ápoltak. A kuruzslók által gyógyított kiskorúakról nincs adat. Azért meglepő ez, mert azt várnánk, hogy az 1880-90-es évektől az oktatás fejlődése következtében hatnak az erkölcsre és csökkenne a 14 és 17 év alatti prostituált lányok száma, akik bujakórban szenvedtek.

Érdemes megvizsgálni azt is, hogy milyen a betegnők vallási megoszlása, ezt a következő táblázat adatai alapján könnyen megtehetjük.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

4. táblázat: A prostituált betegnők vallás szerinti megoszlása¹⁰

Vallás	1858- 1860	1860- 1870	1870-1880	1880- 1890	1858- 1890
Római katolikus	48	249	339	438	1074
Izraelita	5	14	31	45	95
Református	1	9	19	40	69
Görög katolikus	-	1	-	6	7
Összesen	54	273	389	529	1245

A táblázatból kitűnik, hogy a római katolikus vallásúak voltak legtöbben a betegek között, számuk 1860 és 70 között szinte drasztikusan emelkedett. Az izraeliták száma nagyon alacsony, valamint a református vallásúaké is. A görög katolikusoké elenyésző a többihez képest, viszont az izraelitáknál és a reformátusoknál is emelkedést mutatnak a számok.

A 14 éven aluli lányok valamennyien egriek, római katolikus vallásúak. Származásra nézve: cigány 1, iparos 1, földműves 8 nyilvános kéjű tevékenykedik – tűnik ki a memorandumból. A rendőrségi jegyzőkönyvekből is nyomon lehet követni a nyilvános kéjűk számát. „1881-1890-ig összesen 322 rendőrségileg bejegyzett kéjű volt a nyilvános intézkedésekben, kik közül 76 betegedett meg és került kórházi gyógykezelés alá, vagyis 24 %, illetve évenként átlagosan átszámítva 2,5 % .”¹¹ A nyilvános kéjűket bordélyházakban találjuk, de ezeket a tulajdonosok más megyéből szerződtették, ezért kevesebbet lehet tudni róluk. A titkos kéjű betegnők általában cselédek voltak.

¹⁰ dr. Glósz Kálmán: i.m.

¹¹ Uo.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

A betegségek létezéséről a kórházi jelentésekből, majd az éves alispáni jelentésekből (1868-tól), valamint a havi, negyedéves tisztiorvosi jelentésekből is tudomást szerzünk. A bujakórnak – vagy senyvkórnak is nevezték – több változatát ismerték a kórházban, melyek közül az enyhébb változatokat tudták gyógyítani, a súlyosabb és elhanyagoltat azonban már nem. Ez a betegség még súlyosabb bajt idéz elő egészségügyi szempontból az utódokra, valamint a szervezet ellenálló képessége legyengül és a betegek a tüdőbajt sokkal gyorsabban kapták el.

Glósz Kálmán tiszti orvos statisztikai adatokkal Eger város prostitúciójának súlyosbodó problémáját szemléltette és ráirányította a figyelmet arra, hogy ez a meglévő probléma közérkölcsökre ugyanúgy hat, mint a közegészségügyre, ahol a ragályos betegségek, különösen a bujakór (szifilisz) és a kankó egyre több áldozatot szed mind a két nem között. Ezek a betegségek jelenléte fokmérői a prostitúciónak a városban. Ha a kór nem mutatható ki egy adott településen, akkor nagy valószínűséggel nem beszélhetünk prostitúcióról a település esetében, ezzel szemben a nagyszámú megbetegedés egyértelműen jelzi a prostitúció jelenlétét is. Sajnos ez Egerben egyértelműen elmondható, mivel évenként 19 nő kerül hivatalosan kórházba, s ki tudja, mennyi lehet a titkolt, kórházban nem ápoltságok száma. A kéjtelenség minden megyében, városban megtalálható. Egerben az összes kezelt közül nyilvános kéjtelenség 25 %, titkos kéjtelenség 75 % volt, tehát Egerben hatalmas mérvű a titkos prostitúciók száma. Ennek tág tere van a nagyszámú cselédség között, különösen *„középosztályú és elszegényedett családok cselédei között, hol laza az erkölcsi felügyelet. Ilyen családokhoz szívesen mentek cselédek olykor 2-3 forint havi bérért, mert azoknál teljesen korlátlan életet folytathatnak. Ezenkívül számos „magán” bordélyház tartatik fel, kerítőnők által a sánczba, a csurgóba, a külvárosok félreeső helyein. Ugyancsak alkalom*

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

*nyílik titkos prostitúcióra sok korcsma és kávéházi helységeken, hol néha 3-4 leányt is tartanak pénztárosnő, kiszolgálónő címen.*¹² Ezek valójában itt alkalmazott prostituáltak.

A titkos prostitúció oka valójában az elszegényedés, amely Egerben a tárgyalt időszakban állandó jelleggel fokozódott. Egyéb okok is közrejátszottak a titkos prostitúció terjedésében, ilyen pl. hogy ha több nő van, mint férfi, az utolsó népszámlálás szerint 1134 fővel több nő volt Egerben.

A földműveseknek, iparosoknak, katonáknak nincs lehetőségük (alkalmuk, pénzük) arra, hogy a nyilvános bordélyházakat látogassák. Illetve a cselédekre is nagyobb figyelmet kellene fordítania a hatóságoknak. Glósz tiszti alorvos javaslatot tett, hogyan lehetne megoldást találni a problémák megoldására. *„1. Engedélyeznék a legsürgősebben egy harmadik, az említett társadalmi osztályok igényeinek megfelelő olcsó bordélyház. 2. Szigorúbb hatósági eljárás a) a kerítőnők és prostitúciót űző nőkkel szemben, b) a cselédekkel szemben, c) a korcsma és kávéházi alkalmazott nőcselédekkel szemben.*”¹³

Horváth László már többször idézett munkájában pontosan áttekinti a jogi kereteket is, e ponton célszerű idézni művének vonatkozó szakaszait: *„Hazánkban a prostitúciót 1926-ig nem szabályozta egységes törvény. Egyes megyék, vagy törvényhatósági joggal felruházott városok önálló hatáskörben, esetleg más hazai vagy külföldi rendelkezések analógiájára alkották meg a szabályrendeleteiket. A későbbiek során a kihágási – 1879. XL. tc. valamint az ehhez kapcsolódó 1880. XXXVII. tc. – és az egészségügyi törvény – 1876. XIV. tc. – szolgált némi támpontként, de ezek legfeljebb arról intézkedtek, hogy milyen büntetés illeti a rájuk vonatkozó szabályokat be nem tartó kéjnőket és ennek kirovására ki az illetékes.*”¹⁴ Ebből tehát látszik, hogy országos szintű jogi szabályozás a vizsgált időszakban nem létezett, ezért a

---

¹² dr. Glósz Kálmán: i.m.

¹³ Uo.

¹⁴ Horváth László: i.m. 175. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

helyi rendelkezések vizsgálata válik szükségessé. Horváth László ezt is megteszi munkájában, részben ezt is célszerű idéznünk:

„1894-ben alkotta meg Eger város tanácsa a »Bordélyházakról és kéjnékről« szóló újabb szabályrendeletet. A korábbihoz képest ez a rendelkezés már előírja az ún. türelmi bárca alkalmazását. A korábban működött kéjnéptanyákat, bordélyokat ismételt engedélyezéséhez kötik. A legnagyobb változtatás abban állt, hogy szabályozta a magánkéjnök intézményét. Engedélyt csak 17 éven felüli nő kaphat, olyan, aki megfelelő lakással rendelkezik. Ugyanígy tartozik az orvosi és rendőri előírásoknak megfelelni, sőt az új bárcáknak már ekkortól fényképesnek kellett lenni. 1897-ben készült el a heves vármegyei »Szabályrendelet a bordélyügyekről.« Eger viszonylatában sok új rendelkezést nem tartalmazott, hisz leginkább az eddig szabályozással nem bíró falusi prostitúció bizonyos keretek közé szorítására készült. Egyes falvak időnként rendelkeztek bordélyházakkal – Hatvan, Füzesabony, Tiszafüred, Pásztó, stb. Az új rendelkezések közül kiemelendő a bordélyházi kéjnéknél is elrendelt fényképes bárca.”¹⁵ Ennek a szabályzatnak van egy másik fontos rendelkezése, nevezetesen az, hogy a legálisként ismeri el a magánkéjnököt, de csak saját szállásán fogadhatott vendéget. Az orvosi és rendőrségi feltételek ugyanazok voltak, mint a bordélyháziaknál. Mivel nagyon kevésnek volt lakása, gyakorlatilag a bordélyház tulajdonosának a felügyeletét vállalta föl.¹⁶

A közölt forrás alapján tehát nyilvánvaló, hogy Eger városában a XIX. század második felében igen jelentős mértéket öltött a prostitúció. Vizsgált korszakunkban a prostituáltak száma jelentősen növekedett, ami jelentős mértékben a szegénységnek és a rossz körülményeknek köszönhető. Sajnálatos, de egyértelmű a tény, hogy igen magas a 17 évnél fiatalabb kéjnök száma Egerben. A prostitúció jelenléte tehát bizonyos szempontból szociális problémának is tekinthető, ugyanakkor jelentős a közegészségügyi kockázatot is rejtett

---

¹⁵ Uo. 180-181. o.

¹⁶ Uo. 181. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

magában, elegendő csupán a szifiliszben megbetegedő prostituáltak növekvő számára tekintenünk a beadványban és máris kirajzolódik a probléma közegészségügyi jellege.

Irodalomjegyzék

dr. GLÓSZ Kálmán tiszti alorvosnak 21. sz. beadványa Eger város Tekintetes tanácsához, 1892.május 30. HML 404/a I. 127/90.

HORVÁTH László: *Adatok az egri prostitúció történetéről*. Eger Archivum 1996/14.

MONTEDÉGÓI ALBERT Ferenc: *Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leírása*. Eger, 1868.

VÉRTES László: Dr. Glósz Kálmán, Eger első mentőparancsnoka, Gárdonyi Géza barátja, orvosa In: *Magyar Mentésügy XXV. évf. 3-4. szám 104-107. p.*

Gortva János: A városi funkciók vizsgálata Pásztó nagyközség esetében

Problémafelvetés

Kutatási témám hely- és társadalomtörténeti jellegű. A ma Nógrád, egykoron Heves megyéhez tartozó Pásztó történetét kutatom, céljaim szerint alapvetően társadalomtörténeti nézőpontból. Pásztó történelme meglehetősen régre, a honfoglalás környékére nyúlik vissza, az idők során pedig sokszor változott a település helyzete és elismertsége is. Pásztó Zsigmond királytól nyert városi rangot, amikor 1407 áprilisában az uralkodó a budai polgárokat megillető jogokkal ruházta fel a pásztói lakosokat. A város az évszázadok során többször teljesen leégett, tehát a történelem viharai sosem kímélték. Az 1871. évi községi törvény megfosztotta a mezővárosi rangjától, ennek ellenére 1872-től kezdve járási székhely volt egészen 1883-ig.¹ Pásztó csupán 1984-ben kapott ismét városi rangot, ám a pásztói emberek tudatában mind a mai napig úgy él a település, amely már régi időktől fogva város, s az idős emberek emlékeiből ismerjük a tény, hogy bizony ez a városi öndefiníció a XX. század elején is fennállt. Ebben az esszében arra teszek kísérletet, hogy Pásztót megpróbáljam elhelyezni a városhierarchia rendszerében, s igazoljam vagy cáfoljam azt a feltevést, hogy a település a XX. század első évtizedeiben is városnak tekinthető, funkcionális szempontból mindenképpen. Terjedelmi keretek miatt arra nem vállalkozhat ez az írás, hogy a XIX. század végét és a XX. század elejét teljes terjedelmében vizsgálja s megpróbálja tisztázni a kérdést. Éppen ezért önkényesen ki kellett választanom egy viszonylag jól behatárolható időszakot, amelyben a problémát megkísérlem értelmezni. Választásom az I. világháború éveire esett.

---

¹ Vass József: *Pásztó története*. Gyöngyös, 1939. 7–8. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Természetesen valamivel tágabb időkeretben fogok vizsgálgódní, hiszen a városi funkciók nem igazodnak a háborús időkhöz, de az eszmefuttatásom vezérfonalát mindenképpen az 1914 és 1918 közötti esztendőök fogják adni.

A munka során a városhierarchia elméleti háttérének vizsgálata után konkrét példákön át igyekszem megfogalmazni, hogy Pásztó megfelel-e a városi funkcióknak, így a jogi értelemtől függetlenül, de facto városnak tekinthető-e. Eddigi kutatásaim alapján abból a feltevésből indulok ki, hogy Pásztó viszonylag sok tekintetben funkcionálisan valóban város, így a korabeli emberek gondolkodása helyes lehetett. Természetesen arra kell törekedni, hogy ez az előfeltevés a lehető legkisebb mértékben befolyásolja az objektív gondolkodást és a vizsgált paraméterek mentén valóban eldönthetővé válják a kérdés.

Az elméleti keretek

Természetesen elsőök között merül fel az a lehetőség, hogy a városi rang eldöntéséhez a lakosságszámot kellene figyelembe venni és vizsgálni. Keleti Károly például 10.000 főnél húzná meg azt a határt, ahol a népességkoncentráció alapján városokról lehet beszélni, a XIX. század közepén születő jogszabályok pedig 12.000 főnél húzták meg a szabad királyi városok esetében a határt.² Könnyű belátni, hogy ezzel a megközelítéssel az a legfőbb probléma, hogy az adott időpillanat függvényében rendkívül képlékennyé teszi a besorolást, hiszen a lakosságszám változása alapján akár néhány évtized leforgása alatt is alapvetően változhat a helyzet. Ez ugyanakkor nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott település elveszítette volna a városi funkciókat, ahogy igaz lehet ennek fordítottja is. Önmagában a lakosságszám megemelkedése nem feltétlenül indokolja, hogy a település azonnal, vagy rövidtávon városi

---

² Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkor végétől a második világháborúig*. Osiris kiadó, Bp., 2003. 56. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

funkciókat is nyert volna. Érdeemes tehát inkább a városi funkciók vizsgálatából kiindulni, ezeket számba venni és ennek alapján eldönteni az adott településről, hogy adott pillanatban a gyakorlatban városnak tekinthető-e. Természetes tehát, hogy a városi funkciók megléte és a jogi értelemben vett városi rang, illetve egy adott lakosságszám nem feltétlenül esik egybe, nem célszerű tehát a lakosságszámot vagy a városi rang jogi elnyerését a település besorolása szempontjából döntő tényezőnek tekintenünk. Négy alapvető városi funkció vizsgálata alapján azonban már kísérletet tehetünk arra, hogy közelebb kerüljünk a döntés meghozatalához. A XIX. század végén és a XX. század elején ilyen városi funkciónak tekinthető az ipar megléte. Természetesen az ipar mellett kifejezetten fontos a kereskedelem megléte is, hiszen már a középkor óta két jelentős telepítő tényezőről és városi funkcióról van szó. Szintén magától értetődőnek tűnik, hogy a városnak igazgatási funkciókat is el kell látnia. Egy várostól ma is elvárjuk, hogy jól szervezett igazgatási rendszere legyen, nem volt ez máshogyan korábban sem. A negyedik városi funkció a kulturális funkció. Egyértelmű elvárás egy várossal szemben, hogy kulturális szervező, szellemi központ is legyen.³ Az ipari forradalmak után talán nem elrugaskodott gondolat az sem, ha e négy alapvető városi funkció mellett a jóléti mutatók jelenlétét is egy városi funkciónak tekintjük. Az iparosodás természetesen magával hozta az urbanizációt is, ez egy közismert tény. A hagyományos családi és közösségi keretek felbomlása azonban a szociális problémák sokaságát is generálta. Egy városnak tehát értelmezésem szerint bizonyos mértékig szociális, jóléti mutatókat is el kell látnia. Érdeemes itt megemlíteni, hogy ahogyan a háborúk, a járványok és a természeti katasztrófák ciklikusan visszatérnek egy-egy ország, régió vagy település életében, ugyanígy a szegénység és az elesettség is természetesen vissza-visszatér az egyén életében. Tipikusan ilyen időszakok a kisgyermekkor, a fiatal házasok kora és az időskor. Ezekben az időszakokban a hagyományos értelemben vett nagycsalád segíthette az egyént.

---

³ Gyáni Gábor – Kövér György: op. cit. 58-59. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Ennek a keretnek a felbomlásával, de legalábbis lazulásával azonban alapvetően a városokra kellett hárulni valamiféle szociális funkcióknak.⁴

Fentiek mellett gondolat kísérletként érdekes lehet annak elemzése is, hogy Pásztó esetében a lakosság szám kritériumát is vizsgálva beszélhetünk-e városról, illetve hogy a fentebbi négy fő és az általam vizsgált további egy városi funkció alapján városnak tekinthető-e a település.

A városi funkciók vizsgálata Pásztó esetében

Első lépésben célszerű megvizsgálni a lakosság számot. Mivel a fókuszba állított időszak szempontjából három népszámlálás adatai lehetnek érdekesek, az 1910. évi, 1920. évi és az 1930. évi népszámlálási adatsorokat tekintettem át. Az teljesen egyértelmű az adatokra pillantva, hogy Pásztó 1910 és 1930 között nem tekinthető városnak, ha a 10.000 fős lélekszámot tekintjük a városi lét kritériumának.⁵ Az adatok könnyebb áttekinthetőségének érdekében egy táblázatban közöljük a népszámlálási adatokat

Pásztó lakossága a népszámlálási adatok alapján ⁶	
Év	Lakosság szám (fő)
1910	5793

⁴ Gyáni Gábor – Kövér György: op. cit. 363. p.

⁵ Nagyon érdekes viszont, ha megjegyezzük, hogy Pásztó a jelenlegi lakosság száma alapján sem tekinthető városnak, holott tény, hogy jogi értelemben a mai Pásztó egyértelműen város. Pásztó lakossága a 2011. évi népszámlálás alapján 9689 fő, tehát ha a 10.000 fős lakosság számot tekintenénk a mai település esetében mérvadónak, akkor ma Pásztó nem lehetne város. Érdekes az is, hogy Nógrád megyében ennek a kritériumnak az alapján mindössze 3 város lett volna, holott összesen 6 olyan település van a megyében, amely jogi értelemben városi rangot viselhet.

(Az adatok forrása: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_13_2011.pdf utolsó elérés: 2015. január 12.)

⁶ Forrás: <http://konyvtar.ksh.hu/neda> (utolsó elérés: 2015. január 12.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

1920	5952
1930	6142

Az adatok alapján tehát egyértelműen kijelenthető, hogy a település jogi státusza teljes mértékben rendjén van, hiszen az általánosan javasolt népességszámbeli kritériumnak egyáltalán nem felel meg, a lélekszám jóval alacsonyabb, mint egy város esetében elvárható lenne. Ezzel a kérdést akár le is zárhatnánk, ha nem kellene vizsgálnunk a funkciókat is.

Elsőként az ipari funkciót célszerű vizsgálni, ehhez pedig ismét jelentős támpontot nyújthatnak a népszámlálási adatok. Ezekből kiderül, hogy hány fő foglalkozott ténylegesen iparral a településen, ezután pedig már könnyen kiszámítható az össznépességben belüli arányuk.

Az iparosok aránya ⁷				
Év	A tulajdonképpeni iparral foglalkozók (fő)			Arányuk az össznépességben
	férfiak	nők	összesen	
1910	498	65	563	9,719%
1920	n.a.	n.a.	516	8,669%
1930	463	69	532	8,662%

A táblázatból leolvasható, hogy Pásztón az iparból jövedelmet szerző, azzal kereső népesség aránya viszonylag magas, 9-10% körüli értéket mutat. . Az adatsorok még egy adalékkal szolgálnak, ugyanis kiderül, hogy mennyi az iparból eltartottak száma. Ha összeadjuk az iparosok és az eltartottak számát, akkor megkapjuk, hogy hány pásztói lakos élt az iparból összesen. 1910-ben összesen 1348 fő, a lakosság 23,27%-a, 1920-ban 1245 fő, ami a lakosság 20,92%-a, 1930-ban pedig 1320 fő, tehát a lakosság 21,49%-a élt az iparból valamilyen formában. Ezek a számok elég jelentősek, tehát kimondható, hogy Pásztó

⁷ Forrás: <http://konyvtar.ksh.hu/neda> (utolsó elérés: 2015. január 12.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

lakosainak életében az iparnak komoly szerepe volt. Pásztó életében az ipar rendkívül fontos volt mindig is, ezt jól mutatja például az a tény is, hogy 1886. szeptember 5-én ipartestület jött létre a településen a régi céhek helyén.⁸ Az öt általunk vizsgált kritérium egyikénél tehát kijelenthetjük, hogy Pásztónak volt ipari funkciója, tehát ennek alapján akár joggal tekinthetnénk városnak is.

A következő városi funkció nem más, mint a kereskedelem. Ebben a tekintetben is segítségül hívhatjuk a népszámlálási adatokat, hiszen részletes információt közölnek arról is, hogy hányan élnek kereskedelemről és hitelezésről a településen. A közölt adatokat itt is táblázatba rendeztük a könnyebb áttekinthetőség és kezelhetőség érdekében. A táblázat adataiból kiolvasható, hogy a lakosság 5-6%-a élt a kereskedelem és a hitelezés valamely formájából. Ezt szintén viszonylag magas aránynak tekinthetjük.

A kereskedelemről és hitelezésről élők aránya ⁹				
Év	Kereskedelem és hitel			Arányuk az össznépességben
	kereső	eltartott	összesen	
1910	126	187	313	5,403%
1920	133	178	311	5,225%
1930	162	216	378	6,154%

A Pásztó történetét megíró Vass József egyébként az ipar és a kereskedelem jelentős voltára magyarázatot is ad, amikor így szól: „*Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a földrajzilag idetartozó községek létszámával együtt Pásztó mintegy 30.000 ember ipari, kereskedelmi stb. szükségletét elégíti ki, akkor megérthetjük, hogy az iparosság miatt ilyen*

⁸ Pintér Nándor (szerk.): *Pásztó története*. Pásztó Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Pásztó, 1970. 128. p.

⁹ Forrás: <http://konyvtar.ksh.hu/neda> (utolsó elérés: 2015. január 12.)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

nagyszámú még ma is.”¹⁰ Ebből is látszik, hogy 1939-ben egyértelműnek tekintették Pásztó fontosságát ipari és kereskedelmi tekintetben, ráadásul a szövegből kitűnik, hogy valamiféle központi hely volt annak ellenére is, hogy nem viselt városi rangot.

A harmadik városi funkció az igazgatási funkció, ezt kell tehát szemügyre vennünk Pásztó esetében. 1872 és 1883 között a helyzet teljesen egyértelműnek nevezhető, hiszen Pásztó járási székhely volt, így nem kérdéses, hogy ebben az időszakban rendelkezett igazgatási funkcióval.¹¹ Azt is tudjuk, hogy 1931-től Pásztó ismét bír ezzel a funkcióval, hiszen ekkor szolgabírói kirendeltséget állítottak fel a településen, tehát a környék lakossága számára egyértelműen igazgatási funkcióval rendelkezett.¹² A kérdés csupán az marad, hogy a vizsgált szűkebb időszakban Pásztó rendelkezett-e ilyen funkcióval. Ha az egészségügyi ellátást igazgatási funkciónak tekintjük, akkor a válasz egyértelműen igen lehet az első világháború időszakában. Az ekkor nagyközségi rangú település fenntartott egy hadi kórházat a polgári iskola épületében, így a sebesülteket két kórházban ápolták, ugyanis Pásztón 1908-tól működött az alapítványi Margit közkórház.¹³ Emellett meg kell említeni azt is, hogy viszonylag magas a településen a közszolgák aránya, ami nyilvánvalóan arra utal, hogy viszonylag sok igazgatási és rendészeti feladat volt itt. Joggal feltételezhető, hogy ez sem kizárólag Pásztóra, hanem valamilyen szinten a környező településekre is kiterjedt. 1910-ben összesen 75 fő volt közszolga, 1920-ban 92 fő, még 1930-ban már 109 fő élt közszolgálatból a településen. A csökkenő lakosságszámot figyelembe véve ez egyértelműen arra utal, hogy valamilyen okból egyre több feladatot kellett ellátni, tehát feltételezhető, hogy az igazgatási

---

¹⁰ Vass József: op. cit. 59. p.

¹¹ 1950-től Pásztó ismét járási székhely, tehát a funkció megléte ekkortól sem kérdéses.

¹² Vass József: op. cit. 8. p.

¹³ Katonák karácsonya Pásztón. *Pásztói Hírlap XVI. (1914:55.)* 3–4. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

funkció egyértelműen erősödött, függetlenül attól, hogy a járás székhelye ebben az időszakban nem Pásztó volt.

A negyedik vizsgálendő funkció a kulturális funkció. Meg kell vizsgálni, hogy az érintett időszakban Pásztó tekinthető-e kulturális központnak. Természetes, hogy elsőként az iskoláztatás helyzetét célszerű vizsgálni. Már 1529-ből is van arra vonatkozó forrásunk, hogy Pásztón iskola működött.¹⁴ Ezután folyamatosan tudomásunk van elemi iskolák meglétéről. 1895-ben kezdte meg működését a polgári fiúiskola, de még ennél is korábbi a pásztói iparostanonc-iskola, amely 1888 óta létezett.¹⁵ Egyértelmű tehát, hogy Pásztón az iskolák szerepe jelentős, ráadásul nem csak alap-, de középfokú oktatás is jelen van a településen. Ez önmagában is azt sugallja, hogy kulturális tekintetben sem elmaradott a település, de célszerű emellett megvizsgálni a sajtó jelenlétét is. A sajtó 1902. november 30-a óta van jelen, hiszen ekkor jelent meg a Pásztó és Vidéke című hetilap.¹⁶ Ezt a lapot később a Pásztói Hírlap váltotta fel, ez pedig egészen 1919-ig folyamatosan működött. Nyilvánvaló, hogy ahhoz, hogy egy sajtótermék éveken át rendszeresen megjelenjen, szükség van a lakosság nyitottságára, kulturális és hírigényére is, tehát kijelenthető, hogy a településnek bizonyosan van kulturális funkciója is.

A négy alapvető városi funkció áttekintése után viszont az általunk ötödiknek tekintett szociális és jótékonyági funkciót is érdemes megvizsgálni.

Pásztón már a XIX. század vége óta állandó téma volt egy kórház felállítása, tehát nyilvánvaló, hogy cél a szociális funkció ellátása is. Papes Károly 1896-ban kelt végrendelete például egy jelentős adományt hagy a városra ebből a célból.¹⁷ Maga az Alapítványi Margit

---

¹⁴ Pintér Nándor: op. cit. 34. p.

¹⁵ Pintér Nándor: op. cit., 37–38. p.

¹⁶ Pintér Nándor: op. cit. 39. p.

¹⁷ Budapest Főváros Levéltára IV.1411.b-1888-01128-Malkó Papes Károly

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Kórház 1908-ban kezdhette meg a hivatalos működését.¹⁸ A kórház felépítésének szándéka, majd a megépítésére tervezett gyűjtés és végül a működtetés egyértelműen arra utal, hogy Pásztó jelentős szociális funkciót töltött be.¹⁹ Tehát funkcionális tekintetben mindenképpen célszerű városnak tekintenünk a települést. Egyértelmű, hogy a korszakban a legnagyobb szociális kihívást az I. világháború és annak következményei jelentették. Éppen ezért célszerű azt vizsgálni, hogy hogyan reagált a település erre a kihívásra. A jótékonyág szerepe természetesen mindig felértékelődik háborús időkben, így volt ez egy évszázaddal ezelőtt is. A Vöröskereszt pásztói fiókegyletének munkája is igen jelentős volt ebben az időszakban. A fiókegylet elnöke Matuszka Mihály pásztói plébános volt.²⁰ A szervezet egyik legfőbb célja a sebesült katonák ápolása és gondozása még napjainkban is. A háború kitörése utáni első képviselő-testületi ülésen is szóba került a hadi szolgálatba vonultak segélyezése. Ezen az ülésen megjelent a Vöröskereszt ügye is, hiszen a község felajánlott egy helyiséget, amelyben 20 sebesült ellátásáról gondoskodhatott az egyesület. Október végén Matuszka Mihály a képviselőtársaihoz fordul segítségért, arra kérve a községet, hogy előlegezze meg 30 katoná ellátásának költségeit. Kiderül a határozatból, hogy naponta 2 koronába kerül egy sérült ellátása, azonban ezt a hadügyminisztérium csak utólag fizeti ki az egyesületnek, ezért nem tudják garantálni a sebesült katonák gondozását. Ezt a község nem vállalja, de felajánl 2400 koronát havi 200 koronás részletekben.²¹ A Vöröskereszt a kérelmet visszavonja, döntés tehát

---

¹⁸ Heves Megyei Levéltár IV-414/9/81

¹⁹ A kórház megalapításának kérdése nem kapcsolódik szorosan a témánkhöz, részletesebben lásd: Csesznokné Kukucska Katalin: Heves vármegye kórházai az egészségügy szolgálatában az elmúlt századokban In: Lakóhelyünk Honismereti Folyóirat 2015. (II. évfolyam) 2. szám 2-15. p.

²⁰A plébános életrajzi adatait lásd: Varga Lajos: *A pásztói plébánia története*. Jel könyvkiadó, Budapest, 2007. 188–189. p.

²¹ A 30 sérült napi ellátása 60 korona, havi szinten tehát körülbelül 1800 korona, tehát a havi 200 korona alig néhány napra oldaná meg a gondokat.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

a 2400 koronáról sem születik.²² Mivel a Vöröskereszt nem vállalta a sebesültek ellátását, a községnek megoldást kellett találni a problémára. Végül két héttel később döntöttek, egy 50 fős kiegészítő kórház felállítását vállalták, ha a Vöröskereszt visszavonja a korábbi igényét. A kórház végül 1 orvossal és 1 ápolóval jött létre. A két fizetett szakdolgozó mellett a Vöröskereszt önkéntesei dolgoztak a kórházban, a betegek ápolása mellett az ő feladatuk volt az ágyneműk tisztántartása is. Az új kórház az állami polgári fiúiskola épületében jött létre.²³ 1915 májusában kap a kiegészítő kórház fizetett gondnokot, az erről szóló döntésből derül ki, hogy 1915.05.15-ig egy önkéntes, Pásztty László ingyen látta el ezeket a feladatokat, utódját 1915.02.01-től látja el a testület visszamenőleg havi 60 korona díjazással.²⁴ A megyei Vöröskereszt és fiókegyeleteinek működéséről számos alkalommal foglalkozik a Pásztói Hírlap is, így például az 1915. évi 10. szám is beszámol a működésről. E lapszámból megismerhető a pásztói egyesület tisztségviselőinek teljes névsora.²⁵ Ugyanez a lapszám közli a betegek ápolásában résztvevő személyek neveit is.²⁶ A Vöröskereszt működéséről számos

---

²² NML Pásztó nagyközség iratai. V-702. 4. doboz 10. kötet 204/1914. Kt. határozat

²³ NML Pásztó nagyközség iratai. V-702. 4. doboz 10. kötet 210/1914. Kt. határozat

²⁴ NML Pásztó nagyközség iratai. V-702. 4. doboz 10. kötet 46/1915. és 48/1915. Kt. határozat

²⁵ A tisztségviselők névsora: Matuszka Mihály elnök, Gorovéné Oláh Margit társelnök, Demecs József alelnök, Keszler Gáborné társalelnök, Kaluzsa Kálmán titkár, Pásztty László gondnok, Klein Éliás jegyző, Kemény Dezső pénztáros, dr. Schönfeld Manó orvos. A választmány tagjai: gróf Almássy Kálmánné, Balázs Ferencné, Balázs Miksáné, Csépe Gizella, Demecs Gizella, Hoffmann Margit, Hollósy Gyula, Illés Etelka, Illés Ilonka, Kolossváry Erzsébet, Kaluzsa Kálmánné, Koska Éva, Kemény Jánosné, Keszler Gábor, Kemény János, Lakatos Dezső, Pásztty Lászlóné, Szalai Béláné, Szabó Miklósné, dr. Schönfeld Manóné

²⁶ Az ápolónők névsora ekkor, az eredetiben szereplő keresztnévi formákkal: Balog Juliska, Bíró Mária, Büchler Pálné, Csépe Gizella, Demecs Margit, Demecs Gizella, Demecs Mariska, Frisch Margit, Fischer Irénke, Faragó Mariska, dr. Hajós Fülöpné, Hampel Kornélné, Hevesi Iлона, Heves Irén, Hallai Etelka, Hoffmann Margit, Illés Ilonka, Jólesz Jenőné, Keszler Gáborné, Kriebel Metellusné, Kaluzsa Kálmánné, Koska Évi, Klin Magda, Kolossváry Erzsébet, Kemény Margitka, Marcsék Lajosné, Marcsányi Mariska, Mustó Böske, Nagy

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

egyéb helyen is szól a Pásztói Hírlap, ezek felsorolásában teljességre nem törekedhettünk. Érdeemes viszont megjegyezni, hogy a hatvani járásban 1915 tavaszán összesen 5 kórházban ápolták a sebesült hősöket és ezek közül kettő Pásztón volt, hiszen a város által fenntartott kiegészítő kórház mellett az alapítványi Margit Kórház is ellátta a sebesülteket.²⁷ A Pásztói Hírlap arról is tudósítja a közönséget, hogy mikortól kezdve fogad a Margit Kórház civileket. Ebből a hírből kiderül, hogy az intézmény 15 hónapon át nem fogadott civileket, tehát kizárólag háborús kórházként működött, s ez csak 1915 novemberében változott meg.²⁸ Emellett katonák karácsonyi ünnepeinek és különféle gyűjtési akcióknak a keretében hallunk a segélyszervezetről. Érdekes lehet annak áttekintése is, hogy mit gyűjtenek a katonák javára. Ez igen sokrétű, hiszen kezdetben tépések készítésére kérik a honleányokat, tehát ténylegesen a betegápolás és a sebesültek ellátása a legfontosabb. Ahogyan haladunk előre az időben, s egyre inkább látszik, hogy a háború nagyon hosszúra nyúlik, a hangsúly áttevődik a katonák körülményeinek javítására. Olvashatunk például arról, hogy csokoládét, konyakot, szivart, vagy éppen termoszt gyűjtenek a katonák javára. Maga a község is arra törekedett, hogy minél jobb körülményeket teremtsen a kórházakban ápolt sebesült katonák számára. Ezt bizonyíthatja az a tény is, hogy sebesült katonáknak bor és dohány fogyasztását engedélyezi és finanszírozza. A naponkénti fejadag 3 dl bor és 20 g dohány volt, amit a képviselő-testület döntése értelmében teljes egészében a község finanszírozott, ezzel igen komoly kiadást vállalva, hiszen a polgári iskolában működő kórházban 50 fő lehetett egyszerre.²⁹

Sándorné, Porjess Rózsika, Perlusz Paula, Pászty Margit, Pászty Lászlóné, Rösler Károlyné, Reiner Irma, Steiner Rózsi, Szabó Miklósné, Székelyné Csépe Klári, Szalay Erzsébet, Szűsz Mariska, Verebélyi Jolánka, Vinter Rózsi

²⁷ Járásunk és a háború. Pásztói Hírlap XVII. (1915:21.) 2. p.

²⁸ Helyi és vidéki hírek. Pásztói Hírlap XVII. (1915:46.) 2. p.

²⁹ NML Pásztó nagyközség iratai. V-702. 4. doboz 10. kötet 147/1915. Kt. határozat

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Természetesen számtalan kezdeményezés volt ekkoriban a településen, teljességre törekvő felsorolásuk szinte lehetetlen vállalkozás lenne. Éppen ezért inkább a nagyon ötletes, vagy éppen szimbolikus kezdeményezések bemutatására kell törekedni ebben a tanulmányban.

Elsőként rögtön egy rendkívül szimbolikus, de a humanitárius gondolkodást jól mutató gyűjtésről érdemes szót ejteni. 1915 márciusában jelent meg a helyi sajtóban egy írás, amelyben egy olyan gyűjtést kezdeményeznek, melynek célja az, hogy a helyben elhunyt idegen katonák sírjait méltó módon jelöljék, azaz részükre síremléket állítsanak.³⁰ Az ügy fontosságát aligha kell hangsúlyozni, hiszen egyértelmű, hogy az elhunyt katonák iránti kegyelet fontos, akkor is, ha ők külföldről, akár ellenségként érkeztek. Nyilvánvaló az a szándék és gondolat, hogy saját idegen földben nyugvó katonáink számára is méltó emléket szeretnének, egyben reméljük, hogy máshol is így gondolkodnak az idegen katonákról. Hasonlóan jelképes az a kezdeményezés, amelyben az ellenség által elpusztított határszéli falvak újrépítésének céljára gyűjtenek adományokat. Ehhez a kezdeményezéshez Pásztó képviselő-testülete is csatlakozott. Döntésük értelmében gyűjtést indítottak és annak eredményétől függetlenül vállalták, hogy az összegyűlt összeget 600 koronára egészítik ki.³¹ Hasonló ügyet karolnak fel akkor is, amikor az erdélyi menekültek javára kezdenek gyűjtésbe 1916-ban. Ezzel kapcsolatban is több hírt olvashatunk, egyebek között azt, hogy maga az alispán is támogatja a gyűjtést és kéri a polgárok segítségét. Ennél azonban sokkal fontosabb az a Pásztóra vonatkozó hír, amelyből az derül ki, hogy a polgári iskolák erdélyi napot tartanak az erdélyiek megsegítésére. A rendezvény helyszíne a kaszinó nagyterme, ideje pedig november 26-a 16 óra volt.³² Az ügy fontosságát egyébként jól mutatja az is, hogy később a képviselő-testület jutalomban részesíti Rigó Vilma pásztói lakost. A testület határozatának

---

³⁰ Helyi és vidéki hírek. Pásztói Hírlap XVII. (1915:10.) 3. p.

³¹ NML Pásztó nagyközség iratai. V-702. 4. doboz 10. kötet 147/1915. Kt. határozat

³² Helyi és vidéki hírek. Pásztói Hírlap XVIII. (1916:46.) 3. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

szövege több szempontból is fontos lehet számunkra. Egyrészt megnevezi, hogy az erdélyiek javára jelentős összeg gyűlt össze, hiszen csak a maradványa 107 korona 82 fillér, hiszen Rigó Vilma ezt az összeget kapja meg némi kiegészítéssel, másrészt viszont kiderül, hogy Pásztón kétszáznál több erdélyi menekült élt, csaknem 1 éven át, s róluk a nevezett hölgy gondoskodott.³³ Végül egy a szorosan vett szociális intézkedések tárgykörébe tartozó, egyértelműen a szociális problémák enyhítését célzó ügyről kell szólni. A háború végeztével még mindig nagyon komoly és súlyos nehézségekkel kellett számolnia a településnek, s erre Pásztó község képviselő-testülete mindvégig megoldásokat keresett. 1918.11.25-én például arról határoznak, hogy 250.000 korona összegű kölcsönt vesznek fel annak érdekében, hogy a leszerelt katonák illetményét ki tudják fizetni akkor is, ha annak fedezete nem érkezik meg az illetékes minisztériumtól. Döntésüket a képviselők azzal magyarázzák, hogy az illetmény elmaradása óriási elégedetlenséget váltana ki.³⁴ Egyértelmű tehát, hogy a háború következményeinek enyhítése a település elemi érdekei közé tartozott, hiszen a szociális feszültségek jelenléte tovább rontotta volna a háború miatt egyébként is nehéz helyzetet. Ha ez így van, akkor kijelenthető, hogy Pásztónak egyértelműen van szociális funkciója is. A település lakossága számára természetes a jótékonykodás, nem csak a saját községükbe tartozó ismerősök, de az erdélyi menekültek és más rászorultak javára is. Ugyanakkor a képviselő-testület jegyzőkönyveinek átvizsgálása azt is egyértelműen bizonyítja, hogy maguk a képviselők nagyon fontos feladatnak tartották a szociális problémák enyhítését, úgy egyénileg, mint testületként, a település nevében eljárva. Amennyiben ez így van, azt mondhatjuk, hogy Pásztó ebben a tekintetben is városnak tekinthető, hiszen igyekszik megoldást találni a szociális feszültségekre, azok enyhítésében érdekelt.

---

³³ NML Pásztó nagyközség iratai. V-702. 4. doboz 11. kötet 111/1917. Kt. határozat

³⁴ NML Pásztó nagyközség iratai. V-702. 4. doboz 11. kötet 102/1918. Kt. határozat

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Összegzés

Pásztó esetében összesen öt városi funkció meglétét vizsgáltuk, ennek alapján alkotva képet arról, hogy Pásztó nagyközség funkcionális, gyakorlati értelemben városnak tekinthető-e az után is, hogy a városi rangját a jogi környezet változásának hatására elveszítette. A vizsgált funkciók mindegyikéről elmondható, hogy Pásztó kisebb-nagyobb mértékben, de rendelkezett ezekkel. A rendelkezésre álló, jelenleg feldolgozott források alapján legkevésebbé talán az igazgatási funkció megléte bizonyítható, de még ez is elég egyértelműnek látszik ahhoz, hogy a meglétét tényként kezeljük. A további funkciók esetén a helyzet teljesen egyértelmű. Így objektív módon is kijelenthető, hogy Pásztó lakossága jól érzékelt a település városi jellegű szerepét, ezért nem tekinthető túlzásnak az, hogy 1872 és 1984 között is javarészt városként tekintettek a településre. Funkcionális értelemben mindenképpen folytonosnak tekinthető a városi szerep, bár bizonyos szempontból ez időnként erősebb, időnként gyengébb jellegű volt.

Felhasznált irodalom

CSESZNOKNÉ KUKUCSKA Katalin: Heves vármegye kórházai az egészségügy szolgálatában az elmúlt századokban In: *Lakóhelyünk Honismereti Folyóirat* 2015. (II. évfolyam) 2. szám 2-15. p.

GYÁNI Gábor – KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkor végétől a második világháborúig*. Osiris kiadó, Bp., 2003.

PINTÉR Nándor (szerk.): *Pásztó története*. Pásztó Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Pásztó, 1970.

VARGA Lajos: *A pásztói plébánia története*. Jel könyvkiadó, Budapest, 2007.

VASS József: *Pásztó története*. Gyöngyös, 1939.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Források:

<http://www.ksh.hu>

<http://konyvtar.ksh.hu/neda>

Budapest Főváros Levéltára IV.1411.b-1888-01128-Malkó Papes Károly

Heves Megyei Levéltár IV-414/9/81

Nógrád Megyei Levéltár: Pásztó nagyközség iratai V-702.

Pásztói Hírlap

Mészáros Ádám: Az 1873-as kolerajárvány és a váltóláz problematikája Romhányban

Az 1873-as év baljós kimenetelű volt mind Magyarország, mind Nógrád vármegye, mind pedig Romhány község életében. Mondhatni gyászos esztendőként vonult be a történelembe. Köztudott, hogy a XIX. század első harmadában Magyarországon is megjelent kolera ekkor tombolt a legnagyobb mértékben. Országos jelenségről lévén szó, természetes, hogy a ragály Nógrád vármegyét sem kímélte, elsőként 1872. november 19-én ütött ki a Balassagyarmati járásban. Az esetünkben releváns Nógrádi járásban 1873. április 10-ét határozták meg a kórság kiütési napjának. A fennmaradt tisztiorvosi jelentés szerint a járvány teljes időtartama alatt, tehát 1874. január 18-ig a járás népességének 11,2 %-a betegedett meg, s a megbetegedettek 26,6 %-a halálozott el a ragály következtében, mely a járás lakosságának 3%-át tette ki. Láthatjuk tehát, hogy a megbetegedettek nagy része felgyógyult a kórságból. Ha a járvány teljes időtartamát több részre osztjuk, megállapítható, hogy a legtöbb megbetegedés 1873 szeptembere és novembere között történt, ez idő alatt mintegy 1477 ember betegedett meg, tehát a járvány ekkor tombolt a legerősebben, majd decembertől kezdve fokozatosan csillapodott. A tisztiorvosi jelentésből kiderül számunkra az is, hogy a járvány a felnőtt lakosságot egyértelműen nagyobb mértékben érintette, a megbetegedettek 71,5 %-a volt felnőtt korú, 28,5 %-a pedig gyermek. Ha a betegség végkimenetelét nézzük, akkor a felnőtt lakosság körében a megbetegedettek 24 %-a halálozott el a ragályban. Ez az arány a gyermekek körében 33 %-ra változik. Elmondható tehát, hogy bár a felnőtt lakosság körében többen betegedtek meg kolerában, mégis a gyermekek körében volt nagyobb a

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

járvány mortalitása.¹ A kolera pusztításáról szóló tisztiorvosi jelentés községi szintre is lebontotta a megbetegedettek számát. Ennek köszönhetően részletes adataink vannak arról, hogy Romhányban milyen mértékben dühöngött a bengáli rém. A jelentésből megtudjuk, hogy a községben 1873. május 5-én ütött ki a járvány, ebben a Nógrádi járás területén csak Rétság előzte meg. A korai kitörés ellenére a községben augusztus 31-ig nem történt megbetegedés, szeptembertől november végéig is csak 3 felnőtt kapta el a kórt, akik mindannyian meg is gyógyultak.² Ha a járvány teljes időtartamát vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy összesen 20 embert támadott meg a kolera a község lakosai közül, akik mindannyian felgyógyultak a betegségből. Ez az 1674 fős község lakosságának 1,2%-át jelentette. Érdekes, hogy csak kizárólag felnőttek betegedtek meg, a gyermekeket teljes mértékben érintetlenül hagyta a ragály. A megbetegedettek nemét tekintve pedig egyértelműen megállapítható, hogy a női nemet nagyobb mértékben támadta meg a kór, ugyanis a betegek 65 %-a nő volt.³

Az országos viszonylatban hatalmas pusztításokat végző 1873-as kolerajárvány Romhányban való szelíd lefolyása ellenére a községben elhaltak száma feltűnően magas volt. Az 1873. év folyamán ugyanis 103 haláleset történt a faluban. Ez olyannyira kiugrott a környező évek halálozási számai közül, hogy az általunk vizsgált 1850-1924 közötti 74 évben még csak meg sem közelítette ezt a számot. Hogy mi lehetett ennek a rendkívül magas halálozásnak az oka, arra a következőkben próbáljuk megadni a magyarázatot. Romhány község halotti anyakönyveit vizsgálva kiderül számunkra, hogy az 1873-as év folyamán a halálesetek száma augusztustól kezdett ugrásszerűen megemelkedni. A csúcsot szeptemberben, illetve decemberben érte el, mindkét hónapban 17-en hunytak el a községben. Számottevő csökkenés csak 1874 januárjától következett be. A haláleseteket kiváltó okoknál

---

¹ Nógrád Megyei Levéltár IV-409. 1. csomó. A kolerajárvány adatai községenként

² Itt meg kell említenünk a tisztiorvosi jelentés hitelességének kérdését, ugyanis ha a kolera Romhányban 1873. május 5-én tört ki, akkor lehetetlen, hogy augusztus 31-ig egyetlen megbetegedést sem okozott volna.

³ NML IV-409. 1. csomó. A kolerajárvány adatai községenként

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

többnyire az úgynevezett közönséges halál bejegyzést találjuk, tehát a halál pontos oka nem ismert. Az országos viszonyokból kiindulva méltán gyaníthatjuk, hogy Romhányban is a kolerajárvány pusztításával állunk szemben. Ennek azonban ellentmond a kolerajárvány pusztításairól szóló tisztiorvosi jelentés, mely szerint a községben a 20 megbetegedésből egyetlen kolerás haláleset sem történt. Ebből kifolyólag további vizsgálatokat kellett elvégeznünk a halálozások okának kiderítése érdekében. Elsőként az elhaltak nemét tettük a vizsgálat tárgyává. Eszerint 1873 januárja és 1874 júniusa között az elhaltak 49 %-a nő, 51 %-a pedig férfi volt. Ez az arány a magas halálozási számú augusztus és január hónapok között a következők szerint alakult, az elhaltak 48 % volt nő, 52 % pedig férfi. Az alacsonyabb halálozású hónapokban, tehát 1873. január és július, valamint 1874. február és június között a halottak között 50-50 %-ban voltak jelen a férfiak és a nők egyaránt. Látható ebből, hogy az elhaltak nemi összetételénél nincs számottevő eltérés, 1873. augusztus és 1874. január között csak minimális férfiféltet figyelhető meg az elhaltak között. Más volt azonban a helyzet az elhaltak életkor szerinti megoszlásánál. 1873 januárja és 1874 júniusa között az elhaltak 26,6 %-a volt 1 éven aluli csecsemő, 35,2 %-a 1-15 év közötti gyermek, 29,5 %-a 16-64 év közötti felnőtt és csupán 8,6 %-a 65 év feletti idős. A kérdéses hónapokban, tehát 1873 augusztusa és 1874 januárja között az elhaltak 24 %-a volt csecsemő, 44 %-a gyermek, 26,7 %-a felnőtt korú, 5,3 %-a pedig idős. Az alacsonyabb halálozású hónapokban, tehát 1873. január és július, valamint 1874. február és június között az elhaltak 29,7 %-a csecsemő, 25 %-a gyermekkorú, 32,8 %-a felnőttkorú, 12,5 %-a pedig időskorú volt. A fenti arányszámokból látható, hogy a kérdéses hónapokban drasztikusan megemelkedett az 1-15 év közötti gyermekek halálozásának aránya, az elhaltak majdnem felét ők tették ki. Az összes többi korosztály halandósága esetében viszont csökkenést figyelhetünk meg ezekben a hónapokban. Ezekből tehát egyértelművé válik számunkra, hogy az augusztus-január közötti időszak magas halandósága az 1-15 év közötti generációnak köszönhető. Az adatok pontosítása végett az

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

említett 1-15 éves generáción további vizsgálatot hajtottunk végre, melynek során kiderült, hogy a generáción belül is a 2-5 év közötti kisgyermek halálozása volt különösen magas, csaknem 58 %. Ebből tehát egyértelművé válik számunkra, hogy valamilyen ok miatt 1873 augusztusa és 1874 januárja között a 2-5 év közötti kisgyermek halandósága ugrott meg.⁴ Mint ahogy már korábban említettük, a tisztiorvosi jelentés szerint a kolera Romhányban csekély lefolyású volt, halálesetet egyáltalán nem okozott. A megbetegedettek is felnőttek voltak, gyermekek közül egyáltalán nem estek a kórságba. Ez nagyban hasonlított az 1866-os kolerajárványra, hiszen ott is főként a felnőtt lakosságot támadta meg a kór, a gyermekeket kevésbé. A kolerajárvány csekély voltát erősíti meg munkájában Shvoy Miklós is, aki szerint ahol a kolera 1866-ban nagyobb pusztítást végzett, ott 1873-ban szelídebb lefolyású volt, sőt ezeket a helységeket érintetlenül is hagyhatta.⁵ Tehát a kolera jelenléte nem indokolja a halandóság ily mértékű megemelkedését. Érdekes lehet számunkra azonban gróf Szapáry Gyula belügyminiszter 1873. augusztus 14-én a 33.814 szám alatt kiadott rendelete, melyben a koleraorvosok gyógyeljárásának kiterjesztését rendeli el a váltólázban szenvedőkre is.⁶ Tehát a rendeletből megtudjuk, hogy a kolerajárvánnyal párhuzamosan a váltóláz is jelen volt az országban, sőt azokon a területeken is dúlt, amelyeket a kolera elkerült. Ezt erősíti az 1873. szeptember 4-én kelt 5725. számú alispáni rendelet, melyben Nógrád vármegye alispánja utasítja a rétsági főszolgabírókat, hogy a járványorvosokat utasítsa a váltóláz kezelésére is. Ebből következtethetünk arra, hogy a váltóláz Nógrád vármegyét is érintette.⁷ Ezt a következtetésünket alátámasztja a statisztikai évkönyvben található adat, miszerint 1874-ben

⁴ Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (továbbiakban VPKL) C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

⁵ Judik Dorottya (szerk.) Shvoy Miklós Nógrád megye leírása 1874-1875. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2006. 343. o.

⁶ 33.814. számú bm. rendelet a kolerajárvány-orvosok gyógyeljárásának a váltólázban sinlődőkre kiterjesztése tárgyában.

⁷ NML IV-468. 2. doboz. A nógrádi járás főszolgabírájának iktatókönyve 1873.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Nógrád vármegye 180 községét sújtotta a váltóláz, ami nagyságrendileg 11.000 embert betegített meg, és ebből 215 életét oltotta ki.⁸ A váltóláz jellegének vizsgálata azonban számos ponton megerősítette a Romhányban 1873 augusztusa és 1874 januárja közötti kimagasló halandóságot. Éppen ezért a következőkben szükségesnek tartjuk röviden áttekinteni a betegség főbb jellemzőit.

A váltóláz (febris intermittens) egy parazitális megbetegedés volt, melyet egyes plasmodium-fajok okoztak. Szokás volt a korban a betegséget maláriának, illetve mocsárláznak is nevezni. Az utóbbi elnevezés onnan származik, hogy a kórság leginkább a nyári időszakban jelentkezett, főleg az állóvizek, pocsolyák és mocsarak környékén. A régebbi időkben úgy gondolták, hogy a fertőzést növényi egysejtűek, algák terjesztik főleg ivóvíz és belégzés által. A valódi kórokozót, a plasmodium-fajokat csak 1880-ban ismerték fel, ám a fertőzés terjedésének módja továbbra is tévúton maradt. Erre csak 1902-ben jött rá Ronald Ross brit orvos, aki szerint a betegséget a maláriaszúnyogok terjesztik, melyek szúrásuk által az egyik emberből a másikba juttatják a parazitákat.⁹ A kórság lappangási ideje változó volt, azonban a leggyakrabban 3 napra lehetett tenni. Életkor tekintetében bármilyen korú egyént képes volt megfertőzni, viszont különösképpen a gyermekek voltak veszélyeztetettek, ezen belül is a 3-7 év közöttiek.¹⁰ A betegség rendszerint emésztési zavarokkal, illetve lázzal jelentkezett, majd pedig a láz megszűnt, és a betegen hidegrázás lett úrrá. A hidegrázás periodikusan jelentkezett, kezdetben harmadnaponként, majd pedig egyre sűrűbben. A rázóhidegrohamok előtt a láz rendszerint megjelent, majd a roham tartama alatt fokozatosan emelkedett. Mindeközben az arc sápadt, a körmök pedig elkékültek voltak, a lép nagymértékben megduzzadt. A roham vége felé kezdetét vette az erőteljes verejtékezés, majd

---

⁸ Magyar Statistikai Évkönyv 1874. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1876. 151. o.

⁹ Bókay János – Flesch Ármin – Bókay Zoltán: A gyermekorvoslás tankönyve. Mai Henrik és Fia Könyvkereskedése, Budapest, 1916. 356. o.

¹⁰ Uo: 357. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

a roham ezzel fejeződött be. A hidegrázási roham után rendszerint beállt a forrósági, lázas állapot. Ennek kezdetén a láz gyakran meghaladta a 40 °C-ot, a bőr rendszerint forró, az arc kipirult volt. A folyamatosan jelenlévő izzadás kíséretében a láz csökkenni kezdett, majd teljesen megszűnt. Ekkor vette kezdetét a lázmentes állapot, ami következő hidegrázási rohamig meg is maradt.¹¹ A két éven aluli gyermekeknél a tünetek általában a fentitől eltérően jelentek meg, ugyanis a rohamok nem voltak ilyen szabályosak, hanem erősen ingadoztak. A hidegrázási rohamot esetükben többnyire görcsroham, illetve álom helyettesítette, melynek során a végtagok elkékültek és kihűltek, a bőr elhalványodott. Ezeknél a gyermekeknél az izzadás is rövidebb ideig tartott.¹² A betegség szövődményeként leggyakrabban vízkór, vérszegénység, illetve feketevérűség alakult ki.¹³ A betegek gyógykezelése szempontjából különösen fontos volt a kór felismerése, mely azonban a korabeli emberek számára igen nagy nehézséget okozott. Gyakran keverték össze hastífusszal, illetve görvélykórral, s ez a félreismerés okozhatta a magas halandóságot. A megfelelően, s idejében felismert bajt viszonylag hatékonyan tudták kezelni. A kezelés főleg a lázrohamok csillapítására irányult, kininoldat segítségével végeztek. A betegség megelőzése szintén nehézségekbe ütközött a korban, hiszen nem ismerték a kórokozót, és a fertőzés terjedésének módját sem. Gyakran nagy hangsúlyt fektettek az ivóvíz megfelelő megválasztására, mellyel nyilván nem sok sikert értek el. A malária sújtotta vidékekről és a mocsaras területekről való elkülönítés viszont hatásosnak bizonyult.¹⁴

A váltóláz főbb jellemzőit ismertetve ismételten célszerűnek tartottuk átvizsgálni a Romhányban, 1873 második felében történt kimagasló halandóságot. Munkánkban korábban említettük, hogy a váltóláz főleg a 3-7 év közötti gyermekeket támadta meg. Ez a tény

¹¹ Gerhardts Károly: A gyermekbetegségek tankönyve. Magyar Orvosi Könyvkiadó-Társulat, Pest, 1872. 139. o.

¹² Uo: 140. o.

¹³ Uo: 139. o.

¹⁴ Gerhardts: i.m. 141. o.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Romhány esetében is felismerhető, ugyanis 1873 augusztusa és 1874 januárja között egyértelműen a 2-5 év közötti gyermekek halálózása ugrott meg. A váltólázra enged következtetni bennünket az a tény is, hogy a betegség rendszerint a forró nyári hónapokban kezdett jelentkezni, s az ősz, illetve tél folyamán további kisebb járványokat okozott. Romhányban a halálozások megnövekedése ezzel szintén összhangban állt, ugyanis augusztus hónapban kezdtek nagyobb mértékben megszorodni a halálesetek, majd a csúcsot szeptember, illetve december hónapokban érte el. Maláriára utaló jel lehet az is, hogy a betegség főként vizenyős, mocsaras területeken alakult ki. Ez a feltétel is adott volt Romhányban, hiszen a községet kettészelte az akkor még szabályozatlan Lókos-patak, melyet a kiöntések miatt gyakran egész éven át mocsaras, vizenyős területek, árterek szegélyeztek. Mocsárláz jelenlétéről árulkodhat az a jelenség is, miszerint a magas halálozások kiváltó okát a községben nem ismerték fel, közönséges halálnak tekintették. Vélhetően ennek oka az lehetett, hogy a faluban nem ismerték fel a betegséget, hiszen ahogy említettük, ez ekkoriban nagy nehézségekbe ütközött. Éppen ezért a kezeletlen esetek okozhatták a halálesetek hirtelen történő megemelkedését. Természetesen adatok és források hiányában a magas halandóság okát nem lehet minden kétséget kizáróan eldönteni, viszont a fenti számos tényező együttes jelenléte feltételezhetően a váltóláz jelenlétére utal.

Felhasznált irodalom és források

BÓKAY János – FLESCH Ármin – BÓKAY Zoltán: *A gyermekorvoslás tankönyve*. Mai Henrik és Fia Könyvkereskedése, Budapest, 1916.

GERHARDT Károly: *A gyermekbetegségek tankönyve*. Magyar Orvosi Könyvkiadó-Társulat, Pest, 1872.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

JUDIK Dorottya (szerk.): *Shvoy Miklós Nógrád megye leírása 1874-1875*. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2006.

Magyar Statistikai Évkönyv 1874. Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, Budapest, 1876.

Nógrád Megyei Levéltár IV-409. 1. csomó. A kolerajárvány adatai községenként.

NML IV-468. 2. doboz. A nógrádi járás főszolgabírójának iktatókönyve 1873.

Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (továbbiakban VPKL) C. Plébániai Levéltár Romhányi R. K. Plébánia iratai Halotti anyakönyv 1847-1873.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLYÓIRAT

2016. (III. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

IMPRESSZUM

A folyóirat alapításának éve: 2014

A folyóirat profilja: Honismereti tudományos-ismeretterjesztő

ISSN: 2064-8286

Kiadja: Lakóhelyünk Történelmi Honismereti Egyesület, 2654 Romhány, Május 1. telep 1.

Felelős kiadó: Nemes Lajos

Főszerkesztő: Nemes Lajos

A lapszám szakmai lektorai: Csesznokné Kukucska Katalin, Nemes Lajos

Elérhetőségek:

<http://folyoirat.lakohelyunkegyesulet.hu/>